

Л. І. Починок

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОТИВ ДУХОВНОГО ЗАПОВІТУ У ТВОРЧОМУ ПРОСТОРИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

У статті зосереджено увагу на мотиві духовного заповіту у творчому просторі Ольги Кобилянської. Зокрема досліджуються різноформатні типи духовних заповітів у філософсько-алегоричній новелі «Думи старика» та ідеологічному романі «Апостол черні» – послання-заповіт, роздум-заповіт, спогади-заповіт, що конденсують в собі цілий комплекс моральних та національних цінностей. Широко окреслюється питання пошуків і осмислення письменницею морально-етичного та національно-патріотичного ідеалів. Акцентовано на процесі створення образів-моделей національно свідомої української інтелігенції як зразків для наслідування на шляху державотворення. Простежуються мотиви апостольства та жертвовності представників національної інтелігенції у творчості белетристики.

Ключові слова: духовний заповіт, моральні цінності, культурні традиції, національна свідомість, духовний простір, виховання, формування особистості, морально-етичний ідеал, образ-модель, апостольство, державотворення.

«Плекаймо духа свого найперше!» [3, с.3]

(Архип. Ларіон)

Проблема людини, її свідомості і моралі, мети і смислу її життя, свободи і обов'язку, відповідальності за все, що відбувається у суспільстві – саме такі питання стають дедалі вагомішими в сучасних літературознавчих студіях, приваблюючи увагу дослідників творчого спадку визначних митців українського письменства своєю глибиною і вічною актуальністю.

Великою мірою ці дослідницькі тенденції, спрямовані на пошук морально-етичного ідеалу письменника, позначилися і на процесі студіюванні творів Ольги Кобилянської, пройнятих світлом вічних філософських питань, величних постатей та високих моральних принципів. Письменниця завжди прагнула до ідеалу вищої, досконалої людини, що переважає оточення тонкістю своєї душевної, психологічної організації, висотою духовних запитів і моральних та інтелектуальних якостей.

Серед сучасних досліджень, автори яких намагаються охопити багатогранні площини духовного простору письменниці, відзначимо праці Я. Мельничук, В. Вознюка, Ю. Микосянчик, І. Демченко, М. Павлишин, М. Крупи, Г. Левченко, А. Данілевич та інших дослідників. Згадаємо тут принагідно і нашу студію «Ольга Кобилянська: знайома постать у новому ракурсі» [10]. Однак проблема духовних пошуків письменниці й надалі залишається не вичерпаною, а усі подальші дослідження тільки поглиблюють її, освітлюючи все нові грані й аспекти духовного світу авторки та її героїв.

Особливої уваги серед цих аспектів потребує не лише проблема осмислення змісту духовних постулатів Ольги Кобилянської, а й дослідження форми, в яку авторка укладає свої міркування й погляди. Зокрема, з-поміж доволі типових для тогочасного письменства літературних форм, що ними послуговується белетристика у своїй творчості, своєю глибиною і незношеністю вирізняється форма духовного «заповіту», зреалізована О. Кобилянською у філософсько-алегоричній новелі «Думи старика» та ідеологічному романі «Апостол чер-

ні), бо тут виключно тільки Шевченкове послання «І мертвим, і живим...» та Франків «Мойсей» можуть передувати означеним творам письменниці.

Філософсько-патріотична новела «Думи старика», в якій письменниця вперше у своїй творчості так гостро порушує проблеми збереження національного і морального обличчя народу, спадковості культурних традицій, взаємозв'язку поколінь, відповідальності старшого покоління за молодше, посідає визначне місце у творчій спадщині Ольги Кобилянської. Це не просто викладені авторкою в художній формі настанови батька своїм дітям на подальше життя. «Думи старика» – заповіт письменниці, адресований рідному народові, українцям, і посланий у віки. Поле внутрішнього зору авторки надзвичайно широкі, воно охоплює три гігантські хронологічні площини: минуле – теперішнє – майбутнє. Ольга Кобилянська звертається до своїх сучасників і нащадків, пам'ятаючи предків, подібно, як Т. Шевченко звертався до своїх земляків у знаменитому посланні «І мертвим, і живим, і ненародженим...».

Твір не має чітко вираженої композиції. Три його частини – це три внутрішні монологи, роздуми-послання нащадкам. Єдиною сполучною ланкою у новелі є образ батька-старика. Цей образ у творі здається дещо абстрактним, навіть розмова його з дітьми лише уявна, і в той же час відчувається його постійна присутність і причетність до всього, що відбувається в житті його дітей та й усього народу. Це відчуття підсилюється часто повторюваною батьком сентенцією, що лейтмотивом проходить через увесь твір: «Ви на мене не зважаєте, а я вас заєдно бачу». Таке відчуття незримої присутності батька створює ефект його вічності, біблійності. Цьому сприяє і самий тон оповіді-повчання – відвертий, щирий, доброзичливий, – що надає новелі відтінку давніх апостольських послань-заповітів. Та й сам батько так говорить про себе і свою дружину: «Ми ще «біблійні» були і первісні» [6, с.379]. А в його словах-повчаннях, звернених до дітей, закладені біблійна мудрість і душевна чистота.

В новелі чіткою лінією проступає проблема відповідальності старшого покоління за молодші, відповідальності за нерозривність у віках нитки народних традицій і моральних законів. Старий батько глибокодумно, мудро і виважено підходить до свого життєвого призначення. Авторка подає таку самохарактеристику героя: «Між вами всіма я був собі – як «цар». Строгий, але, здається, й добрий. Мав ухо й очі для всіх, і для кожного зокрема. Мав руку, що нагороджувала, і мав руку, що карала. А головою працював день і ніч. І все лиш будучину бачив» [6, с.380]. Пліч-о-пліч з ним долала життєвий шлях його дружина, з якою разом росли дітей, стежив за їх розвитком, радів і ридав над ними. Найтеплішими словами говорить про неї старий батько в уявній бесіді з дітьми: «Мати ваша була немов постать із Св. Письма [...] Як білий цвіт без плями [...] Ніжна й енергійна. Добра й невмолима, лагідна й строга й мудра, як той вузь» [6, с.378-379].

За дитячими посталями О. Кобилянська завжди бачила перспективу подальшого життя, людину майбутнього. В листі до О. Маковія від 7/IX.1901 р. вона писала: «Ми не маємо нічого кращого в житті, як літа дитини [...] Те проміння, що б'є з них... се сказівка на будучність» [5, с.275]. Саме тому в її творчості, починаючи ще з нарису «Аристократка», і визрівала проблема виховання підростаючого покоління (згадаймо заповіді «бабусі»-аристократки) онукові: «ніколи не пити» і «остати своєму народові вірним». Однак у «Думах старика» ця проблема вже не є периферійною, як в «Аристократці», та й морально-етичний та національно-патріотичний аспекти її розглядаються в тісному поєднанні.

Перший роздум-монолог батька звернений до найстаршого сина, який ще в юному віці став добрим музикантом. З надією дивляючись у майбутнє, батько

був гордий з палкого бажання сина прислужитися рідному народові, його культурі. Однак син не виправдав батькових сподівань. Боляче вражений, старик прагне зрозуміти, чому його син, маючи багату і чутливу на людське горе душу, успадкувавши від родичів потяг до добра й жертвовності в ім'я шляхетних ідей, зійшов з твердого життєвого шляху на манівці національного відступництва, обивательства. Незмірне почуття гіркого жалю розриває серце батька, як він споглядає на обставини життя свого сина, бачить його душевне нидіння, моральне падіння: «Сину мій! Ти ніколи голодом і холодом не млієш. Ти безжурно вступаєш у свою гарну хатину [...] але [...] чому твоя скрипка мовчить? [...] Чому стіни дому твого не чують доброго слова про сусіда твого, не пролетить ніколи питання про долю народу твого, не дзвенить слово твоєї рідної мови в хаті, а дух несамолюбною доброти, дух внутрішнього життя й ніжної краси та ідей благородних стоїть із спущеними вділ очима, а крила його опали безнадійно додолу?» [6, с.381-382].

У цих зверненнях до сина батькових словах вперше у творчості О. Кобилянської разом з осудом морального спустошення лунає гострий осуд національного відступництва, яке в розумінні письменниці є несумісним із порядністю, чесністю і благородством. Разуючі почуття болю і жалю, сорому і скорботи сягають у душу старого батька найвищих реєстрів. Трагічний стан душі героя передається в новелі експресивно забарвленими висловами та окликами: «Сину мій!.. Я, твій білоголовий отець, лежу хрестом перед тобою й кличу: «Сину... пробудись!» [6, с.382]. Батько усвідомлює, наскільки згубною для сина є перевага в його свідомості матеріальних цінностей над духовними, вічними, адже в розумінні старика моральне падіння сина отожнюється з його фізичною загибеллю. Не випадково з уст батька злітають сповнені невимовного горя слова: «Мій біль за тобою червоний, як кров. Ти потонув. Я молось за померлу душу твою...» [6, с.382].

Але тут старика чекає ще тяжчий удар, тому що і внуки його, зведені батьком-матір'ю на манівці бездуховності, не спроможні вже зрозуміти діда свого. Зародок могутнього, віковичного духу нації у їх молодих душах зачах, не розкрившись. Тому й байдужі внукам пісні й казки діда-прадіда, в яких закладений і передається з віків у віки прадавній духовний код української нації, найвищі духовні цінності українського народу. І старик, прозираючи віщими очима в майбутнє, вже тепер оплакує їх молоді, але позбавлені будь-яких високих поривань душі.

У той же час батько впевнений у моральній, душевній силі своєї наймолодшої дочки, що в житті без товариша зосталась, свого «білоголу», як він її називає. Більше того, старик навіть пишається дочкою; багатством її натури, душевною красою, тонкістю, гармонійністю, силою її вдачі і впевненістю у собі. Він дає їй мудрі батьківські настанови на майбутнє: «Спинайся, над чим сила твоя дозволяє тобі. Не криви душу свою і не замикай її» [6, с.386]. Знаючи, в якому недоброчиливому оточенні з його «вузькими» традиціями і пересудами щодо життєвого призначення жінки зостанеться самотня дочка по його смерті, батько намагається усвідомити людей, просить їх про батьківську любов і опіку для неї, цитуючи текст тринадцятої глави Першого послання св. апостола Павла до коринтян: «Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводитьсь нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестане!» (1Кор.13:4-8) [1].

У іншому монолозі старий батько розповідає про гармонійне, повне любові і поваги, розуміння і взаємопідтримки, але трагічно коротке сімейне життя іншої своєї дочки, яка з власної волі й любові виходить заміж за близького їй по духу, однак смертельно хворого чоловіка. Лише п'ять років прожило спільно подружжя,

але духовна єдність між ними залишилась і по смерті одного з них, а їхня колишня гармонія знайшла продовження в дітях, яких вони прагнули виростити досконалішими, ніж були самі. Але старик відчуває вже деяке віддалення духовне, що чимраз глибшою прірвою пролягає між ним, дітьми його та внуками.

Думки батька переходять локальні рамки сім'ї і набувають узагальненого характеру. Старик бачить і ту прірву, що розділяє цілі покоління, не лише руйнуючи одвічні національні традиції, а й спотворюючи моральне обличчя народу. Намагаючись стримати своїх дітей і внуків від національного забуття, батько остерігає їх також і перед небезпекою занедбання найвищих моральних традицій народу, що теж веде, як і національне відступництво, до загибелі душі. Батько нагадує їм Божу заповідь: «любити ближнього, як себе самого», і картає їх за те, що їхня праця заради самовдосконалення, задоволення духовних потреб власної особистості повністю заступає собою їх обов'язок перед своїм народом. Саме таке поєднання в душі людини найвищих моральних чеснот і національних традицій і визначає моральний ідеал героя, що викристалізувався в уяві письменниці на час створення новели «Думи старика».

До групи творів «заповітів» відносимо і роман «Апостол черні», написаний О. Кобилянською в час піднесення національно-визвольних змагань українства. Саме в цю добу починається нова активна хвиля радикального переосмислення українцями себе у світі. Українська нація увійшла в нове століття, маючи потенційну можливість зреалізувати свою самостійну державу. Увібравши в себе енергію всіх своїх зневажених колоніальною системою моральних абсолютів – як сила роду, гідність, воля – українська ментальність початку століття була готова, як вважає Н. Корнієнко, продиктувати найбільш потужні й гармонійні щодо свого національного космосу алгоритми поведінки [7, с.6]. Бо ж, як переконливо твердить український мислитель першої половини ХХ ст. Юліан Вассиян, «не хліб, не інтереси будня, але споконвічний дух рідної землі, не програми, партії і групова дисципліна сект, але Бог, символ віри, і нація, і мораль відданості ідеї мають в'язати українських людей в лицарські когорти тих, що повинні ще раз стати на Київських горах і проголосити заповіді людського життя» [11, с.57].

На переломних критичних етапах історії національна ідея згуртовує народ, пробуджує в ньому героїзм, готовність до подвигу, жертвоність в ім'я великої мети. Коли ж народ вкрай знесилений, коли він втратив цементуючу самочинність нації – то породжує з себе вольові, жертвоні одиниці – соціально активні особистості, в системі моральних цінностей яких нація складає абсолют, і які здатні стати її провідниками – апостолами на шляху до відродження і повного розквіту всіх життєвих – фізичних і духовних – сил нації. Саме ця ідея добровільної жертвоності, апостольства заради духовного воскресіння нації покладена в основу роману О. Кобилянської «Апостол черні». За влучною думкою М. Крупи, «якщо апостоли із Святого Письма зрікаються земних утіх і турбот, щоб проповідувати Слово Боже і Божу Любов» для духовного піднесення людини, то апостоли з роману О. Кобилянської жертвують свою працю для духовного відродження, просвітлення і культурного піднесення рідного народу, «в ім'я національної ідеї» [8, с.8].

Образ-мотив апостола простежується і в інших творах письменниці («Людина», «Царівна», «Ідеї», «Через кладку», «Зійшов з розуму»), тому досить природно видається поява героїв надзвичайно високої національної свідомості і громадянської активності у романі «Апостол черні», що є квінтесенцією розумів Кобилянської про історичну долю України та роль і місце в ній національної інтелігенції. Свого героя-інтелігента О. Кобилянська хотіла бачити гордим, сильним, стоїчним, мудрим, здатним повести за собою націю до

висот духу, свободи, економічного розвою. А щоб стати провідником нації, потрібна беззастережна готовність до апостольської праці для народу, наполегливе прагнення безнастанного самовдосконалення не тільки фізичного, а й духовного, морального. Адже змагання за національну ідею потребує чистих рук, високого сумління і великої енергії духу.

Таким чином, у романі «Апостол черні» письменниця піднімається до високого розуміння значення одиниці – сильної особистості – в історії народу, і вважає за необхідне ставити до неї суворі вимоги найвищої моралі, сили волі, почуття відповідальності перед нацією. Про це свідчать і висловлені О. Кобилянською думки в листі до С. Смаль-Стоцького, які він принагідно цитує в присвяченій письменниці студії: «Нам треба характерів, робітників завзятих, що беруться і за найдрібнішу цеглу, не погорджуючи нею для збудовання своєї держави. Бо держава – це великий механізм, що потребує крім мотора ще і тисячі дрібних і найдрібніших помічників. І всі вони мусять відповідати вимогам такого механізму, щоб він став сильний проти зовнішнього і внутрішнього ворога, як деморалізація, брехня, вузькоглядність, зрада, матеріалізм [...] нелада, напад ворога» [12, с.279].

Простежуючи в романі життєвий шлях представників трьох поколінь українського роду Цезаревичів, зображуючи їх у найрізноманітніших відносинах як родинного, так і громадського характеру, О. Кобилянська порушує цілий спектр морально-етичних, соціальних, національно-культурних і політичних проблем. Письменниця творчо переосмислює у своєму художньому полотні традиції Ф.М. Вольтера, Ж.Ж. Руссо, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, І. Тургенєва в опрацюванні романного жанру, поєднуючи в «Апостолі черні» риси ідеологічного, філософського та виховного романів, що надає її творчості особливий своєрідності.

О. Кобилянська глибоко усвідомлювала силу виховного впливу літератури на моральне обличчя людини, отож і писала роман з метою дати читачеві, українському народові, нові типи і моделі, гідні наслідування, прагнула збудити в читача роздуми про суть і характер діяльності на благо батьківщини, у час важких переломних випробувань, що випали на долю її народу. Як слушно зауважував Юліан Вассиан, «моральна якість української людини значно понизилась, може не тільки з власної вини, і тому питання морального піднесення нині однозначне із «бути або не бути» нашому народові на землі [...] Твори духа промовляють до людей живою мовою і відразу порушують їх душу в найглибших основах. Досить не раз самого пригаду і відклику до святих сховищ національної скарбниці, щоб збудилась совість нащадків-руйників і вони схаменились серед шляху чварів і ненависного самознищення» [11, с.57, 60]. О. Кобилянська намагалась застерегти українців перед небезпекою такого «самознищення», вкладаючи в уста центрального героя роману, Юліана Цезаревича, слова: «Вона (Україна. – Л.П.) є. І як ми самі її не запропастимо, то сповняться слова старого Гердера, що пророчив нам роллю нової Греції» [4, с.243]. Гадаємо, тут письменниця замислюється над проблемою згубності для політичних змагань і суспільного життя української нації інтровертованості, внутрішньої конфліктності, що постають на ґрунті ментально притаманного українцям надмірного емоціоналізму при пропорційно ослабкій волі, на чому наголошують, звертаючись у своїх працях до питань української ментальності, В. Липинський, І. Огієнко, Є. Онацький, М. Шлемкевич, В. Цимбалістий та ін.

У романі авторка окреслює і своєрідний тип «злого генія» – образ представника польського роду Альфонса Альбінського, через стосунки з яким, «захопливим, талановитим, освіченим і здатним до різних жорстоких вчинків» [4, с.93], та його сестрою, Евою Орелецькою, розкриваються чи не всі образи рома-

ну. Протистояння образів посилює їх контрастність, що дало змогу Кобилянській чіткіше окреслити позитивний ідеал героя, українського інтелігента, що його письменниця прагнула утвердити у своїй творчості. Авторка виписує у романі «моделі-зразки» української інтелігенції – образи представників різних поколінь роду Цезаревичів, поступово від образу до образу вдосконалюючи їх (дід Юліян Цезаревич – батько Максиміліан – внук Юліян Цезаревич), так, що герої роману проходять у своєму розвитку певний цикл і знову повертаються до схожої життєвої ситуації, однак уже знаходячись на якісно вищому духовному рівні. Так би мовити, проходять кола виховного «дантового пекла», беззастанно самовдосконалюючись, шліфуючи і гартуючи свої душі аж до вірцевої чистоти і міцності, впливаючи на вдачу своїх сучасників і формуючи характери нащадків.

Отож у романі «Апостолі черні», як і в інших творах письменниці, проблема виховання і самовиховання інтелігенції також посідає центральне місце, проте в її осмисленні на даному етапі чітко позначаються нові риси. Зокрема, як і в новелі «Думи старика», поряд з морально-етичним аспектом цієї проблеми виразно постає національно-патріотичний аспект, однак проблема національного в «Апостолі черні» – це не тільки виховання в дітях вірності національним традиціям, а пробудження прагнення до значно вищого чину – державотворчого. Саме тому чимало сторінок роману О. Кобилянської присвячено показу процесу виховання нових поколінь інтелігенції, що була покликана здійснити одвічну мрію українського народу – Українську незалежну державу. Окреслений письменницею у романі виховний ідеал синтезує педагогічні погляди Г. Сковороди, Ж.Ж. Руссо, Л. Толстого, К. Ушинського, Г. Ващенко і включає морально-релігійне, національно-патріотичне, інтелектуальне і фізичне виховання молоді, маючи на меті всебічний розвиток особистості на засадах християнської моралі й загальноєвропейської культури.

Виховуючи молоде покоління, слід, як зазначає авторка роману, не лише спиратися на віковічні національні традиції, а й зважати на потреби народу в умовах сучасної доби. Так, герой роману, Максим Цезаревич, свідомий свого батьківського обов'язку, підкреслює: «Виховуючи свої діти, ми мусимо не забувати, що ми їх і для України виховуємо. А вона потребує іншого, як досі, чоловіка, іншу жінку» [4, с.10]. Глибоко збагнувши всю важливість ролі сім'ї для розбудови держави, Максим Цезаревич мудро переносить масштаби держави у вузькі рамки своєї родини і дбаючи про духовний розвій своєї «маленької України, між чотирма стінами», прозирливо предбачає, як наслідки це матиме для його поштованого батьківщини, що насущно потребувала сильної волі і дієвої вдачі своїх громадян. Тож, звертаючись до дружини, Максим так говорить про своїх доньок: «Коли вони стануть матерями і будуть виховувати свої діти, нехай з них виховують силу, характер і залізо, а не малпів, що лиш безплідними словами орудують» [4, с.10].

Таким чином, піднята О. Кобилянською в «Апостолі черні» ідея національно-патріотичного виховання молоді характеризується як традиційністю, так і поступовістю. Бути українцем, в розумінні героїв роману – означало бути Людиною у найвищому сенсі цього слова. Це було настійною потребою – переважати духовно і морально представників інших націй, щоб не згинуть як народ. Дуже мудро говорить про це своєму синові Максим Цезаревич: «Від міри культури противника, сину, чи сусіда залежить і його духова перемога» [4, с.91]. З цього приводу слушно, як гадаємо, є думка Р. Гром'яка: «Духовність людини чи суспільства в цілому – це гармонійна злотованість знань і почуттів зі сфер політики, права, моралі, філософії, естетики, мистецтва, релігії. Це – здатність відчувати себе в довкіллі і довкілля [...] в собі. Духова проблема

для українців – поєднати у своєму самопочутті такі імперативи, як Дух (Бог) – Україна – мова і власний слід на землі для нащадків» [2, с.10].

О. Кобилянська, творчо сприйнявши філософські ідеї А. Шопенгауера і Ф. Ніцше, основною рушійною силою в процесі морально-психологічної еволюції особистості вважає волю, підкріплену розумом. Теза Ф. Ніцше «Людина – це те, що треба подолати» [9, с.11], що виступає як мотто до гуморески «Він і Вона», свідомо розвивається письменницею і в «Апостолі черні». О. Кобилянська прагне показати, що ж саме кожен українець і народ в цілому має побороти у собі цілеспрямованим вольовим зусиллям, щоб нація могла досягти свого найвищого розвитку. І найперше, що, на думку письменниці, мусить бути подолане, – це слабкодушність, природна, притаманна українцям м'якість вдачі, і надмірна чутливість. Юліан Вассиян твердив: «Лік слабкої нації – в ній самій, тобто в напрузі її життєвої волі, що є єдиною оздоровною силою» [11, с.59].

Саме такою думкою пройнятий і роман «Апостол черні» О. Кобилянської. Виховання сили волі, твердості вдачі, стійкості перед ударами долі й відпорності проти всякої спокуси було стрижневим і в родині Цезаревичів. Сам жорсткої вдачі, Максим прагнув і з душі своїх дітей вирвати усе слабосильне, зробити їх «твердими, як камінь». Прагнучи пожвавити сюжет роману і посилити вагомість життєвих принципів своїх героїв, авторка висвітлює мотиви їх вчинків і переконань, що крилися в давній жакливій і таємничій катастрофі, яка сталась у родині Цезаревичів через слабкодушність. Використовуючи прийоми детективного жанру (таємничий злочин, жертва, «суд честі», дізнання, кара), письменниця через записки-спогади Максима Цезаревича розкриває трагічну історію його батька, чесного і благородного офіцера, проте людину м'якої вдачі, капітана Юліана Цезаревича, що, піддавшись картярській пристрасі, програв родинний маєток і наклав на себе руки. Зламаний фізично і духовно офіцер залишає синові і дочці передсмертний лист-заповіт із батьківськими настановами і наказом не повторити його долі, його трагічних помилок.

Як бачимо, в «Апостолі черні» для більш чіткого підкреслення дидактичної ідеї роману О. Кобилянська знову, як і в новелі «Думи старика», використовує форму «послання-заповіту». Однак, порівняно з новелою, письменниця у романі зменшує обсяг «послання» і поглиблює його зміст, одночасно модифікуючи сам спосіб живлення сюжету «послання» в контекст твору («лист-заповіт» батька-самогубця, переданий його сином у «спогадах-заповіті» онукові), і розширюючи спектр його текстуральних функцій, що сприяє досягненню більшої інтенсивності впливу заповіту-застереження на героїв твору, а отже, й на читача. В романі вже не відчувається відносна відстороненість батька-мудреця від нащадків, як у новелі «Думи старика», в основі твору – активна співдія, цілковитий контакт або ж конфлікт героїв.

Декларативний тон проповідування авторської ідеї, втіленої, як правило, в певній образі-моделі, пронизує всю творчість О. Кобилянської. Такий тон створюється різними формами декларації авторської моделі: життєве кредо героя на сторінках його щоденника («Царівна», «Ніоба», «Апостол черні»), роздуми-заповіт («Думи старика»), діалог-диспут («Балаканка про руську жінку», «Ідеї»), послання-заповіт, спогади-заповіт («Апостол черні»). Проте, коли в інших творах ідея-модель лише декларується, то в романі «Апостол черні» вона реально діє, самовдосконалюється, перетворює себе і своє оточення. Таким чином, порушивши у творі проблему спадковості і виховання, письменниця проводить думку, в різних варіаціях висловлену філософами (Г. Сковорода, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та ін.), про можливість подолання властивої людині підсвідомої, спадкової слабкодушності потужним вольовим зусиллям, керованим розумом і здоровим глуздом. Максим Цезаревич, попри свою слабку спадковість, став живим втіленням енергії та залізної волі, ніхто ніколи не чув з уст цього працюючого,

незламного, чесного чоловіка ні скарг, ні зітхань. «Саме на таких, як він, можна будувати» [4, с.25], – відгукується про батька Юліан Цезаревич.

Такими ж загартованими на тілі й душі виховує Максим сина-одинака і доньок, муруючи підвалини під життя своїх дітей працею, сильною волею й чесними засадами, і свято вірить, що наслідки його праці не будуть марними і що його син, ставши на новітній ґрунт, також зуміє «щось на руїнах життя свого діда і батька збудувати» [4, с.115]. Отже, в образі Юліана Цезаревича-внука О. Кобилянська втілює новочасний ідеал українця-інтелігента, що викристалізувався в її уяві протягом перших бурхливих десятиліть ХХ ст. У цьому образі письменниці зводять усі характерні риси вдачі, що, на її переконання, дадуть можливість українцеві здобути повагу у світі: порядність і чесність, благородство, мудрість і душевну тонкість, фізичну і духовну міць, незламну силу волі, сумлінність і жертвність у виконанні обов'язку, високий патріотизм і дієву громадянськість. Саме в характері Юліана вповні здійснюється і заповіт його діда – капітана Юліана Цезаревича: бути «джентльменом, спартанцем і українцем».

Таким чином, роман «Апостол черні», в якому авторка простежує тернисті шляхи і долі, настрої і змагання української національної інтелігенції та окреслює ідеал героя – борця за державність України – в єдності його моральних і національних поривань, став ще одним духовним заповітом О. Кобилянської українському народові, вистражданим і глибоко осмисленим письменницею. Однак здійснена нами студія лише частково розкриває багатогранний спектр смислових пластів новели «Думи старика» та роману «Апостол черні» О. Кобилянської, що є програмовими творами письменниці й потребують більш глибокого і ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / перекл. проф. Івана Огієнка. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2002. 1168 с.
2. Гром'як Р. За бідами й негараздами треба бачити зроблене... *Слово і час*. 1994. №1. С. 5-11.
3. Іларіон, Архiep. Плекаймо духа свого найперше!. *Холмська Земля*. 1943. Ч. 23. С. 3.
4. Кобилянська О. Апостол черні. Львів : Каменяр, 1994. 243 с.
5. Кобилянська О. Лист до О. Маковая від 7/IX 1901 р. *Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади* / упоряд., передм. Ф.П. Погребенника. Київ : Дніпро, 1982. 359 с.
6. Кобилянська О. Твори : у 5 т. / вступ. ст. М.П. Комишанченка. Київ : Держлітвидав України, 1963. Т. 3. 439 с.
7. Корнієнко Н. Українська та російська ментальність: проекція в сучасне // *Слово і час*. 1991. №7. С. 3-9.
8. Крупа М. Апостол любові. *Апостол черні*. Тернопіль, 1994. С. 5-11.
9. Ніцше Ф. Так казав Заратустра: Книжка для всіх і ні для кого / пер. з нім. А. Онишка. *Так казав Заратустра; Жадання влади*. Київ : Основи ; Дніпро, 1993. С. 7-326.
10. Починок Л. Ольга Кобилянська: Знайома постать у новому ракурсі. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2005. 192 с.
11. С. Г. Юліан Вассиян: бо вже чекає четверта домовина. *Слово і час*. 1994. №2. С. 56-60.
12. Смаль-Стоцький С. Дорогії земляки: Реферат. *Ольга Кобилянська: Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927)* / зладив Л. Когут. Чернівці : Накл. ювілейн. комітету в Чернівцях, 1928. С. 277-288.

The article focuses on the motive of spiritual testament in the creative space of Olga Kobilyanska. In particular, the various types of spiritual testaments in the philosophical-allegorical novella «The old man's thoughts» and the ideological novel «The Apostle of

the mob» – the letter-testament, reflection-testament, memoir-testament, which condense a whole complex of moral and national values, are explored. Widely covered issues finding and understanding the writer moral and ethical and national-patriotic ideals. It focuses on the process of creating image-models of nationally conscious Ukrainian intellectuals as models for imitation on the path of state-building. The motifs of the apostolate and the sacrifice of representatives of the national intelligentsia in the work of the writer are traced.

To a large extent, these research tendencies aimed at finding a writer's moral and ethical ideal were also reflected in the process of studying the works of Olga Kobilyanska, inspired by the light of eternal philosophical questions, majestic figures and high moral principles. The writer has always sought the ideal of a supreme, perfect person, prevailing in the environment with the subtlety of his mental, psychological organization, the height of spiritual queries, and moral and intellectual qualities.

However, the problem of the spiritual searches of the writer remains inadequately exhausted, and all further research only deepens it, illuminating all the new facets and aspects of the spiritual world of the author and heroes. Of particular importance among these aspects is not only the problem of comprehension of the content of the spiritual postulates of Olga Kobilyanska, but also the study of the form in which the author makes his thoughts and views. In particular, among the rather typical literary forms of the time that the writer uses in her work, her depth and novelty is characterized by the form of the spiritual «testament», realized by Olga Kobilyanska in the philosophical-allegorical novella «The old man's thoughts» and the ideological novel «The Apostle of the mob».

Key words: spiritual testament, moral values, cultural traditions, national consciousness, apostleship, spiritual space, education, formation of personality, moral and ethical ideal, image-model, state creation.

Отримано: 12.09.2018 р.

УДК 172.15:001(477)Огієнко:821.161.2.0Калинець

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.230-237

Г. Б. Райбедюк

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

НАЦІОСОФСЬКІ ІДЕЇ ІВАНА ОГІЄНКА В НАУКОВО-ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ІРИНИ КАЛИНЕЦЬ

У статті досліджуються шляхи комунікації авторських свідомостей Івана Огієнка та Ірини Калинець, з'ясовується взаємодія їх культурних кодів, перетини філософсько-естетичних концепцій на основі інтерпретації художніх текстів та аналізу науково-публіцистичної спадщини в аспекті рефлексії національної ідеї. Виявляється спорідненість поглядів на питання національної культури та етики, національної свідомості й національного буття, обґрунтовується інтегральний сенс декларованих концептів націософії, характеризується типологія транспонування проблем національного з рівня соціально-історичного на рівень філософських рефлексій, художніх узагальнень та їх утілення в практичній діяльності.

Ключові слова: авторська свідомість, світогляд, нація, діалог, концепція, націософія, релігіософія, християнство, духовність, культура, мова, текст.

Розгляд доробку Івана Огієнка (митрополита Іларіона) та Ірини Калинець у типологічних зіставленнях і діалогічних взаєминах, поза сумнівом, зумовлений сучасними тенденціями літературознавства, яке «стає сьогодні, у час зближення культур, однією з найперспективніших галузей науки про літературу» [1, с.13]. Однак та-